

Okosok és bolondok

Közel a fővároshoz, puskalövésnyire a vasúti töltéstől, egykori nádasok helyén, állt a Lesnyák-szanatórium. A sárga homokból ridegen emelkedett ki a piros téglás épületsorozat s a kellemetlen benyomást alig enyhítette a magas kerítésű park, amelyben vékony rózsatövek, fiatal nyírfák, viruló orgonabokrok hajladoztek.

A kora tavaszi délután a kertben voltak a betegek. Egyik részük föl és alá járt, a másik letelepedett a padokra és tejet ivott, nikotinmentes szivart szívott vagy a szomszédjával beszélgetett. Hosszú vászonkabátban, zsinóros sapkával fején, itt-ott egy ápoló alakja bukkant föl. A főváros felől egyenletes csöndes moraj hallatszott, amely mintha testet ötlött volna és ott lebegne a nyárfák fölött.

A kert szögletében álló filagóriánál három beteg ült. Az egyik magas vállú, sápadt és gyűlölködő tekintetű fiatalember; a másik hízásnak induló, körszakállas, szelíd kékszemű férfiú; míg a harmadik barátságos képű, élénk kis aggastyán, aki szaporán szívta szivarját, mialatt ujjai szüntelenül a pléhasztalon zongoráztak. Mindhárman tisztában voltak azzal, hogy örültekként kezelik őket, magukban azonban egyenkint és összesen megállapították, hogy ez csak a többség erőszakos joga következtében történik: alapjában értelmes, munkára hivatott emberek, a társadalom hasznos tagjai, akiket ok nélkül zártak ide.

A szót a tengerészsapkás aggastyán vitte. Kellemes csengésű, kissé magas hangon beszélt; a szeme csillogott, s gyerekesen sima arcbőrén néha pirosság futott el.

– A köd soha oly szép nem volt, – fejezte be elbeszélését –, mint ezen a napon. A lentső réteg sötétszürkének tetszett, a közepe ibolyaszínűnek, a teteje rózsaszínű volt, mint a szűzhavon nevelkedett havasi rózsáé. Az egész mintha egy óriási szivárvány része lett volna. Egy ideig a köd nyugodtan feküdt a vetések fölött, mikor azután a hold kibujt, a páratömeg elkezdett mozogni, először reszketett, majd oly erősen hullámzott, hogy egy-egy opál-szárnya az ablakomig csapott. Amint csöndes, leheletszerű érintéssel

az üveghez ért, az ablaktábla megzörrent és halk hangon rezegni kezdett. Félórát tartott ez a csodálatos kép, akkor a hullámok elsimúltak, a köd összetömörült, ibolyaszínű szürke lett, s egy nagy anemóna alakjába öltözött. Ez a titokzatos, szertelen virág hajnalig állott a lapály közepén, azután lassan széjjelfoszlott, s mikor a nap följött, már csak foszlányok maradtak belőle, amelyek félve húzódtak meg az útszéli bokrok között.

Az aggastyán elhallgatott. Egy ideig csönd volt, azután a magas vállú fiatalember, óraláncával játszadoxva, szólalt meg.

– Hiszi ön azt, amit most elmondott? – kérdezte nyugtalanul.

Az ellentengernagy-sapkás öteg nem sértődött meg.

– Hogy hiszem-e? – felelte mosolyogva. – Nos, nos, hogy hiszem-e? Az igazat megvallva (barátok közt az őszinteség, kötelező erény), igenis ... az igazat megvallva, most, utólag, magam is kételkedem benne, hogy mindez tényleg így volt-e?

– E szerint ön hazudott? – nézett a sápadt ifjú az aggastyánra.

– Ha önnek úgy tetszik, akkor hazudtam – válaszolt az öreg udvarias hangon. – De ez a kifejezés talán nem földi egészen az igazságot. A tárgyak, az események tudniillik nemcsak úgy állanak előttünk, ahogy őket az Isten és a véletlen megteremtette, hanem ahogyan őket egyéni szemünkkel látjuk, s amit magunk hozzájuk magyarázunk, vagy képzelünk. Legalább is, nekem ez a hitem van. A vallás sem csupán templom és dogma; a szerelem se csupán érzéki vonzódás; a zene se csupán hangok halmaza. Mindenhez hozzá kell adnunk valamit a magunkéból, a hangulatainkból, a lelkünkéből, mindent e földön meg kell szépítenünk, föl kell cifráznunk, mindenhez hozzá kell valamit éreznünk, hogy igazán élvezni és becsülni tudjuk. Nos, nos, én nem tehetek róla, ha a világon mindenhez valami színt, melegséget, olcsó díszet csatolok. Ha egy felhőt látok, azt élő lénynek képzelem, látom az emberi alakját, hallom a hangját, érzem az illatát. Ha egy fát látok, amelyet a szél megingat, százszavu zene csendül meg a fülemben; másnak ez csak susogás, nékem szimfónia. Gyermekkorom óta minden tárgynak érzem a lelkét, még a karosszéknek is szeme van, két puha karja és mély hangja, amely így szól: „Jer ide, pihend ki magadat.” Az emberek ezt hazugságnak nevezik, azok az emberek, akiknek kevesebb színük, zenéjük, fényük van, mint az utolsó útszéli karónak.

A keskenyvállú fiatalember kissé megnyugodott.

– Így már értem a dolgot – bólintotta meglelégedéssel. – Önben tehát bizonyos művészi hajlandóság lakik.

Az Öreg sapkájához emelte két ujját.

– Köszönöm – mondta gyerekként elpirulva.

– Csak azt mondja meg – folytatta a sápadt ifjú, aki míg künt élt, tehetséges szobrász volt –, miért nem iparkodik ön azoknak segíteni, akik az ostoba embereket el akarják némítani, vagy – ha másképp nem megy – akik a butákat el óhajtják tenni láb alól.

– Már öreg vagyok – mosolygott az aggastyán és hirtelen tágra nyílt, csillogó szemmel bámult egy báránnyelűre, amely egyenesen a szanatórium víztornyának tartott.

– Pedig mindazokat – magyarázta komolyan a szobrász –, akik a művészi érvényesülés ellenségei, vagy akik azt meg nem értik, ki kell irtanunk a földről. A férfiak többnyire elég értelmesek, de a nők. Ajhaj! Mily elmaradtak! Én előljártam a példával, megfojtottam a szeretőmet – vagy csak akartam, nem is tudom. Ez a nő – Violának hívták –, föl akarta rúgni mindazt, amiért éveken át dolgoztam, verejtékeztem, amiért a földön éltem. Voltam lakatos-inas, voltam közlegény Boszniában, voltam zsákhordó és egyszer, bevallom, loptam is, hogy a Művészet története című könyvet megvehessem. Végre, tíz évi koplalás után, tíz rettenetes esztendő után, amelyek kiszívták csontomból a velőt, elértem, hogy megfaraghattam az első szobromat. Sikerem volt, óh, szép sikereim; kiküldtek Párisba és munkát adtak. Kezdtém élni, boldogságtól könnyes szemmel dolgoztam, a művészet tudata fölemelt a mennyországba, a nevem egyre jobb hangzásúvá lett. És... Akkor jött az a nő, aki nem szeretett, aki megcsalt, aki húszszor ott hagyott, akinek húszszor sírva futottam utána, aki miatt eldobtam a vésőt, mert minden gondolatomat ő foglalta le, akinek mindennap megcsókolgattam a szennyes szoknyája szélét. Szerettem, bután kétségbeesve... miért? Nem tudom. Átok volt ez, a sors vad irigysége, a sötét végzet. És ez a nő fölérte mindent, amit elértem, amiért küzdöttem, fölérte az elmúlt évek szörnyű küzdelmét, éhes napjait, zsákhordással eltelt heteit – és fölérte a jövőt, a hírt, a dicsőséget és ezzel együtt a legszentebb fogalmat, a miatyánkot: a művészetet!

A fiatalember idegesen nézett körül, aztán röviden, nyersen fejezte be elbeszélését.

– Megfojtottam. Igazam volt. Nem bírtam addig megszabadulni boszorkányos erejétől, míg nem végeztem vele. Dolgozni akartam, szolgálni akartam a művészet nagy céljait. Ez igazol.

A házának induló, körszakállas férfi, aki e percig nagy figyelemmel függesztette szelíd kék szemét a beszélőre, most megrázta a fejét és beszélni kezdett.

– Önnek – mondta lágy, sajtáságosan rezgő hangon –, művészi szempontból talán igaza van, de emberi szempontból semmi esetre. Vizsgáljuk higgadtan az esetet. Önt kétségkívül nagy csapás érte, szegény jó barátunk.

Megszakadt a művészi pályája, megszakadt a tulajdonképpeni élete is. De mi az eredménye a nagy hajótörésnek, mi járt e kegyetlen megpróbáltatás nyomán? Nagy fájdalom, sok szenvedés. Nos, kérdőztem, van-e szebb, vagy nemesebb érzés, mint szenvedni, a fájdalomban összetörni, fölmagasztosodni, megtisztulni? Van-e szebb, mint egy bánatos vidék, egy a szenvedéstől átszellemült arc? Nem, uraim, ennél nagyobb lelki indulat nincsen és boldog ember az, aki igazán tud szenvedni, porrá zúzódni, aki a fájdalomban meg tud semmisülni. A halandó gyöngéd, mindent megértő, mindent megbocsájtó jóbarát lesz, ha csapás éri; a gőg, a büszkeség, a dőre hiúság, minden apró bűn messze elköltözik tőle, az ember lelke csupa érzés, csupa megadás, szíve minden iránt fogékonnyá válik. A szegény Lázár senkinek se irigye, senkinek se ellensége, mindenkiiben szánandó vétkezőt, vezeklő felebarátot lát. Ha a földön csupa szenvedő ember járna, a világ megtisztulna, jó és nemes lenne.

Az aggastyán egyetértően mosolygott, s a szobrász, meglepve a sajátóság fölfogástól, nyugtalanul nézett a beszélőre, aki így folytatta:

– Évek hosszú során át kerestem azt a nőt, aki nekem igazi szenvedést, végtelen fájdalmat tudna okozni, hogy én is megtisztulhassak, érző és mindent megértő ember lehessen. Fáradozásom hiábavaló volt. Undorodtam a boldogságtól, amely fölfuvalkodottá, dölyfössé teszi az embert és gyűlöltem a feleségemet, aki csupa jószág, csupa nemesség volt, akinél különb asszony nincs a világon, már tudniillik emberi fölfogás szerint. Kerestem, kutattam, a vagyonomat áldoztam volna föl olyan nőért, aki szegény, síró és kétségbeesett Lázárrá tenne – de nem akadtam rá. Az orvosok, ha jól emlékszem, azt mondták, hogy ideális masochista vagyok. Dőre orvosi tudomány!

A három férfi elhallgatott. Mindnyájan arra gondoltak, amire oly sokszor, hogy ok nélkül vannak ide zárva, hogy az emberek erőszakosan és hamisan ítélik meg őket, hogy nekik, a foglyoknak, és nem a kint élő ostoba társadalomnak van igazuk: csupán a többség nyers ereje döntötte el a csatát. A gyorsan alkonyodó tavaszi délután árnyaival együtt csöndesen, láthatatlanul bontakozott ki előttük három ködalak: az örök, mindent lebíró művészeté, a tiszta szépé és az emberi nyomorúságé.

A kavicsos úton léptek hallatszottak, az orvos közeledett.

– Nos, hogy vagyunk? – kérdezte örök nyájasságával, amely fagyos leheletet terjesztett. – Remélem, nem nézzük a felhőket, öreg úr?

Az aggastyán ravaszskásan mosolygott.

– Oh, nem – felelte udvariasan –, engem már csak az időjárás érdekel. Éppen azon gondolkodom, hogy ha most kiengednének, haza se tudnék menni, mert az éjjel esett és nincs sárcipőm.

– Ez a gyógyulás jele – bólintott az orvos. – Ha így haladunk, nemsokára befejezzük a kúrát és visszamehetünk az Andrássy-útra. Nos, és ön? – fordult a szobrászhoz. – Nincs még kedve dolgozni?

– Oh igen – válaszolt a keskeny vállú ifjú nyugodtan. – Egy bohó terv foglalkoztat. Meg szeretném alkotni az emberi butaság szobrát. Egy daliás, higgadt férfiút, éles tekintettel, nemes homlokkal, vaskarokkal. Ha lehet, ezt a szobrot óraszerkezet hajtaná, úgy, hogy a szobor minden órában föl-emelné a kezét, megfordítaná a fejét és kidüllesztené a mellét.

– Nos... ez is már valami. A fő, hogy alkotó kedve visszatérjen. Később, gondos vízgyógy mód mellett, a gondolatai még egyenletesebbek lesznek. És ön? – nézett rá mosolyogva a körszakállasra.

– Nekem nagy bajom van – felelte a kövér ember szemével hunyorítva és karját az orvos felé nyújtva. – Délelőtt megcsípett egy darázs és a kezem ugyancsak fáj. De mennyire fáj! Utálatost!

– Hehehe – nevetett a tanár fölényesen –, majd meggyógyítjuk. Hát... még se oly kellemes dolog a fájdalom, mi?

– Nem bizony – mondta a körszakállas.

Az orvos biccentett fejével és tovább ment.

A három férfi komoran, ravaszul, csöndes megvetéssel nézett utána.